

Спіс цытаваных крыніц

1. Гинзбург, Л. Я. О литературном герое / Л. Я. Гинзбург. — М. : Сов. писатель, 1979. — 222 с.
2. *Бабарэка, А.* Збор твораў : у 2 т. / А. Бабарэка. — Вільня : Ін-т беларусістыкі, 2011. — Т. 2. Проза. Паэзія, філасофія, публіцыстыка, запісныя кніжкі, дзённікі, лісты. — 726 с.
3. *Калюга, Л.* Творы : раман, аповесці, апавяданні, лісты / уклад., прадм. Я. Лецкі ; камент. Н. В. Гаўрош, Т. М. Трыпуцінай / Л. Калюга. — Мінск : Маст. літ., 1992. — 607 с.
4. *Чорны, К.* Збор твораў : у 8 т. / К. Чорны. — Мінск : Маст. літ., 1973. — Т. 3 : Раманы. — 544 с.
5. *Чорны, К.* Збор твораў : у 8 т. / К. Чорны. — Мінск : Маст. літ., 1973. — Т. 4 : Аповесці і раманы. — 496 с.
6. *Ребель, Г. М.* Герои и жанровые формы романов Тургенева и Достоевского (Типологические явления русской литературы XIX века) : автореф. ... дис. д-ра филол. наук : 10.01.01 / Г. М. Ребель. — Ижевск, 2007. — 47 с.
7. *Тынянов, Ю.* Литературный факт [Электронный ресурс] / Ю. Тынянов. — Режим доступа: <http://www.philology.ru/literature1/tyunyanov-77e.htm>. — Дата доступа: 04.08.2017.
8. *Белая, А. I.* Герой. Асоба. Характар : мастацкая персаналогія ў беларускай прозе першай трэці XX стагоддзя : манаграфія / А. I. Белая. — Баранавічы : РВА БарДУ, 2012. — 517, [3] с.

УДК 811.161/3:81'42

Т. Р. Бруцкая, І. С. Балаганскі

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІЯ НЕАЛАГІЗМЫ Ў МОВЕ РАМАНА НІЛА ГІЛЕВІЧА «РОДНЫЯ ДЗЕЦІ»

Уводзіны. Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы — гэта разнавіднасць аказіянальных слоў, што ўтвараюцца паэтамі і пісьменнікамі для вырашэння мастацкіх задач і жывуць толькі ў пэўным кантэксце, а па-за ім, за рэдкім выключэннем, не ўзнаўляюцца. Яны, як правіла, не ўваходзяць у агульны ўжытак і не прэтэндуюць на замацаванне ў мове. «Аказіяналізмы, — падкрэслівае А. А. Земская, — характарызуюць зусім асобы аспект вывучэння мовы — творчы, індывідуальны, эстэтычны: яны рэалізуюць індывідуальную творчую кампетэнцыю таго, хто гаворыць, хай гэта паэт, дзіця або звычайны чалавек. Яны арыентаваны не на правілы, агульныя для ўсіх носьбітаў мовы, а на здольнасць індывідуума выкарыстоўваць магчымасці, закладзеныя ў сістэме мовы. Аказіяналізмы паказваюць, на што здольная мова пры параджэнні новых слоў, якія яе творчыя патэнцыі, глыбінныя сілы» [2, с. 180].

Нярэдка ўтвараў індывідуальна-аўтарскія неалагізмы народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. Разгледзім асаблівасці іх словаўтварэння ў мове яго рамана ў вершах «Родныя дзеці».

Асноўная частка. У мове рамана Ніла Гілевіча «Родныя дзеці» найбольш прадуктыўнымі спосабамі словаўтварэння з'яўляюцца складаныя: словаскладанне, асноваскладанне, асноваскладанне + нульсуфіксацыя, асноваскладанне + суфіксацыя.

Так, словаскладаннем утвараюцца:

1) назоўнікі (*побыт-лад, праца-служба, послабкі-аддухі, попел-прысак, роздумы-развагі, пісьмо-павестка, алкаш-сусед, карціны-малюнкi, філосаф-сацыёлаг, поскудзь-малпа, уцеха-радасць, ліпа-медавуха, горыч-скруха, трэшчыны-маршчыны, крылы-рукі, прырода-матухна, цуда-музыка, зірк-пагляд, сяброўка-дылда, гоман-гам, ганьба-стыд, банцік-вузел, усхліп-плач, памер-вязьмо, суд-прысуд, стан-настрой, поспех-плён, грошы-сродкі, смутак-горыч, песня-наваселька, дзедуган-груган*): Чытач! А можа — не прыдумаў? / А — толькі кінуў свой пагляд / На сутнасць радасці і суму, / З якіх сатканы **побыт-лад**? [1, с. 5]; Не ў вір маленства — **праца-служба** / Штодзённа ў вір цягнула свой [1, с. 7]; І адкладаў ён падарожжа, / Як бы да нейкіх перамен, / Да нейкай **послабкі-аддухі**, / Што ўрэшце выпадзе яму [1, с. 7]; Справа ў тым, / Што калі нават **попел-прысак** / Астыў — нашто капацца ў ім? [1, с. 10]; У гэтых **роздумах-развагах** / Бываў Вячорка ўсякі раз, / Калі матуля ў госці звала — / На адпачынак, на папас [1, с. 11]; Ды вось прыйшло **пісьмо-павестка**, / Якой чакаў ужо Сцяпан [1, с. 11]; Тады — ты сам свой інквізітар, / І — як сказаў **алкаш-сусед**: / «Прабач, таварыш кампазітар, / За гэтым я прыйшоў на свет!..» [1, с. 12]; Вячорка, стомлены мільганнем / **Карцін-малюнкаў** за акном, / Павекі звёў без намагання / І перанёсся ў родны дом [1, с. 12]; Ён быў **філосаф-сацыёлаг**, / Дацэнт сталічнай ВНУ [1, с. 17]; Мянущку гэту меў ён змалку. / А праз каго? Чыя віна? / Ды ўсё праз тую **поскудзь-малпу**, / Каб тройчы выдахла яна! [1, с. 21]; Ад дзіва пырнуў смехам хлопец / І **ўцехай-радасцю** заззяў [1, с. 21]; Ах, тая **ліпа-медавуха**! / Як часта ў сэрцы ён пасля, / Калі даймала **горыч-скруха**, / Чуў весні шум яе галля! [1, с. 22]; І бачыў **трэшчыны-маршчыны**, / Што ўверх віліся па кары [1, с. 22]; Не разлавалася — ні трохі. / Ізноў імгненна расцвіла, / Прабегла тры-чатыры крокі / І — **крылы-рукі** развяла [1, с. 23]; Яшчэ і талент ёй музычны / **Прырода-матухна** дала [1, с. 27]; А **цуда-музыка** гучала / Усё званчэй, усё званчэй [1, с. 28]; Але заўважыў: хоць дзяўчыне / І сыпле ўсмешкі Юзік-хват, / А ўсё ж яна не-не дый кіне / На баяніста **зірк-пагляд** [1, с. 30];

З **сяброўкай-дылдай** пад руку / Яна аднойчы выйшла з весніц — / Якраз насустрач дзіваку [1, с. 31]; Назаўтра ж вечарам, у танцы, / Пад шоргат ног, пад **гоман-гам**, / Ён у кішэньку сунуў пальцы, / Сказаў: «Вазьміце, гэта вам!..» [1, с. 32]; Якая **ганьба-стыд**, о божа! / Які канфуз! [1, с. 33]; Пагляд — даверліва-крыштальны, / І губкі — **банцікам-вузлом** [1, с. 42]; Не сутрымаў **усхліпу-плачу**... [1, с. 44]; Растрыбушу штраф ушчэнт я, / Адкіну прэч **памер-вязьмо** [1, с. 47]; Яго з агіды калаціла, / Што ў гэткі пляснуўся ён бруд. / Аднак жа духу не хапіла / Пачуць Альжбецін **суд-прысуд** [1, с. 49]; Сцяпан патроху стаў вяртацца / У свой ранейшы **стан-настрой**: / У педвучылішчы на танцах / Ізноў дзяўчат здзіўляць іграй [1, с. 50]; Самаўлюбэнага без меры / Азлюбіў сябраў **поспех-плён** [1, с. 50]; Туды, туды — увага, сіла, / І **грошы-сродкі** ўсе — туды [1, с. 56]; Ад **смутку-горычы**, бывала, / Шаптаў: «Пашлю я ўсе ж пісьмо!..» [1, с. 57]; Тым часам **песня-навасёлка** / Пайшла гуляць па цаліне [1, с. 58]; За што любіць? Во **ліха-матры!** / Во даў задачку для глудзі! [1, с. 87]; Не, гэта слухаць нецікава! / Здзівіла б болей навіна, / Каб маладуха не ўцякала / Ад **дзедугана-гругана** [1, с. 116]. Падобныя складаныя адзінкі большасцю лінгвістаў разглядаюцца як спецыфічныя канструкцыі, якія займаюць прамежкавае становішча паміж кампазітамі і свабоднымі сінтаксічнымі канструкцыямі [3, с. 5; 5]. «Такое фармальнае разуменне гэтых парназлучаных аб'яднанняў, — адзначае М. Р. Прыгодзіч, — не павінна быць перашкодай на шляху іх прызнання як спецыфічных (у параўнанні з “кананічным”) паўкампазітаў» [6, с. 58]. Як слухна заўважыў А. Аганесян, пры іх аб'яднанні збліжаюцца назвы самых розных прадметаў і з'яў, могуць парушацца логіка-семантычныя сувязі, што прыводзіць да ўзнікнення настолькі злітнага, структурна-семантычнага комплексу, што ён успрымаецца як цэльнааформленая структура [4, с. 20];

2) прыметнікі, у тым ліку субстантываваныя: (*усохлы-дохлы, даўні-дарагі*): Калісь, ад нэндзы **ўсохлы-дохлы**, / У пяцьдзсят гадоў мужык / Старым лічыўся... [1, с. 96]; Сцяпан стаяў каля штыкету, / Дзе шыкаваўся куст вяргінь, / І думаў... Не, не пра Альжбету / І не аб **даўнім-дарагім** [1, с. 131];

3) дзеясловы (*зірнуць-паглянуць, пуляць-пладзіць, мазоліць-трудзіць, хадзіць-гуляць, цягнуць-гарнуць, сцурацца-зракся, заціхнуць-улегчыся*): А ён сказаў: — Давацца дзіву / Няма чаго. **Зірні-паглянь**: / Народ не носіць габардзіну, / Народ апрануты ў паркаль! [1, с. 15]; Вінцусь праз грані той жа прызмы / На свет пражорлівы глядзіць / І ў тым жа духу афарызмы / Не перастаў **пуляць-пладзіць** [1, с. 17]; Тры дні мазгі **мазоліў-трудзіў**, / Каб як найлепей напісаць [1, с. 32]; Магчыма б, ён свой пыл і ўмерыў, / Калі б не ўбачыў неяк сам, / Як з Аляй вечарам па скверы / **Хадзіў-гуляў** якісь курсант [1, с. 55]; Той — панікёр і дэзерцір, — / Хто толькі ў горла **цягне-горне**, / Пакуль пад ім не рухнуў мір [1, с. 160]; — А ўжо ж! — зазначыў дзядзька Лёкса, / З Вячоркам стоячы ў дзвях. / — Чым больш свайго **сцураўся-зрокся**, / Тым больш сучасны, вертапрах! [1, с. 130]; Мікіта выкачаў хвіліну, / Пакуль **заціх-улёгся** шум, / Устаў паважна, нос закінуў, / Як перад люстрам харашун [1, с. 108];

4) прыслоўі (*тонка-хітра, соладка-трывожна, пакутна-скрушна*): Перад вячэрай **тонка-хітра** / Ён гаспадыні прашаптаў: / «Ну, цётка Тэкля, з вас паўлітра — / Вам зяця ў хату я дастаў!» [1, с. 38]; Гілена ж **соладка-трывожна** / Тым часам думала пра ноч [1, с. 40]; І ты глядзіш **пакутна-скрушна**: / «Чаго вам, дзеткі, не стае, / Каб жыць па-брацку, згодна, дружна? / Усе ж вы — родныя мае! [1, с. 101].

Асноваскладаннем утвараюцца прыметнікі (*аўтарытэтна-прабіўны, бульбяна-жытны, даверліва-крыштальны, казачна-дзівосны*): Для іх, няздар, ён вараціла / **Аўтарытэтна-прабіўны**, / І на пальто яго з раціна / Набожна хукаюць яны [1, с. 176]; Мой край, мой рай **бульбяна-жытны!** / Зеленадолы, залаты! [1, с. 64]; Пагляд — **даверліва-крыштальны**, / І губкі — банцікам-вузлом. / Тут шырма шырхнула — і ў спальню / Убегла Тэкля з абразом [1, с. 42]; І колькі доўжыцца тут вёснам, / Кругавароту з ім і лет — / Прыгожы, **казачна-дзівосны** / Дарыць ты будзеш дзецам свет [1, с. 101]. Гэтыя складаныя ўтварэнні, з розных аспектаў выражаючы прымету, выдзяляюць яе з шэрагу іншых, узмацняюць і надаюць высокую ступень агульнасці семантыкі абодвух кампанентаў.

Асноваскладаннем + нульсуфіксацыяй утвораны:

а) назоўнікі (*веснаход, сэрцаед, вымяед*): О першы вальс! Павек забыцца / Не зможа той паднебны ўзлёт! / Як лёгка з ёй было кружыцца, / Адчуўшы ў сэрцы **веснаход!** [1, с. 28]; Дый не на жарт «забрала» Бэнся! / Амбітны, хцівы **сэрцаед** / У інтэрнат зайсці ўжо меўся, / Каб на яе натрапіць след [1, с. 34]; Ну рыхтык — з казкі Васіліса! / Нашто ж ёй гэны **вымяед?** / Ды на яе ж гатоў маліцца / Найлепшы, можа быць, паэт! [1, с. 119]. Гэтыя індывідуальна-аўтарскія нульсуфіксальна-складаныя назоўнікі ўзмацняюць экспрэсіўнасць за кошт метафарычнасці апорнага кампанента;

б) прыметнікі (*зеленадолы* ‘які мае зялёныя долы’, *плюгаваморды* ‘мізэрны, худы, нікчэмны з твару’): Мой край, мой рай **бульбяна-жытны!** / **Зеленадолы**, залаты! [1, с. 64]; А ў той жа час **плюгаваморды** / І віслазоды бегемот — / Глядзіш — вядзе пад ручку, горды, / Такую жонку — божа мой! [1, с. 119].

Асноваскладаннем + суфіксацыяй утвораны назоўнік *смехатворац* ‘той, хто творыць смех’: Меў дар маўлення **смехатворац** [1, с. 19].

Адзначаныя кампазіты згушчаюць, канцэнтруюць інфармацыю, выступаючы ў ролі адметных сродкаў паэтычнага адлюстравання акаляючага свету, і сведчаць аб індывідуальным гусце аўтара.

Акрамя складаных індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, у мове рамана сустракаюцца іншы раз індывідуальна-аўтарскія лексічныя адзінкі, утвораныя суфіксацыяй і прэфіксацыяй.

Суфіксальныя ўтварэнні выражаюцца:

а) назоўнікамі (*абзіртус* ‘хто-небудзь, апрануты ў рыззе’, *кумпанка* ‘кампанія’, *госціца* ‘госця’): **Абзіртус** з віцебскай глыбінкі! / Калі паштэт я ем усмак — / Ён, здыхля, душыцца ад слінкі, / Глядзіць

у рот мне, як жабрак! [1, с. 35]; Як потым матчыны «**кумпанкі**», / З нагоды клікнутыя ў дом, / Сваёй дзявоччыны вяснянкі / Пяюць для гасця за сталом [1, с. 7]; «Якая дзіўная краіна! — / Пісала **госціца** адна: — / І да Бабруйска скрозь — раўніна, / І за Бабруйскам — раўніна!..» [1, с. 25];

б) прыметнікамі (*рагазлівы* ‘перан. нязграбны’): Хай буду збэшчаны і скляты, / А свой радок, якім не лгу, / На **рагазлівы** і дзяркаты / Не прамяню: не магу! [1, с. 47];

в) дзеясловамі (*цямрэць* ‘перан. не даваць спакою’): І доўга крыўдай невымоўнай / **Цямрэла** ў сэрцы ноч пакут [1, с. 8].

Прэфіксальныя ўтварэнні выражаюцца:

а) назоўнікамі (*немуць*): Калі ў яе спакой і **немуць** / Пануе ў сэрцы — не бунтуй! [1, с. 11];

б) прыметнікамі (*няслаўны* ‘які не мае славы’, *прадаўні* ‘які быў, адбыўся даўно, старадаўні’): Ну вось і ўсё! Да скону дзён — / І ў шчасці будзеш нешчаслівы, / І ў славе будзеш **неславён**... [1, с. 59]; І будзе думацца: які ты — / Яшчэ ў **прадаўнія** часы — / Быў, любы краю, знакамты / Майстрамі-творцамі красы! [1, с. 65];

в) дзеясловамі (*умудрэць* ‘зрабіцца мудрым’, *усмерціць* ‘забіць’): Ягоным смехам, словам, спевам / Пасля **ўмудрэш**... А спярша — / Патрэбен плач, каб бодем спелым / Магла напоўніцца душа [1, с. 100]; Калі Ўладзімір завалодаў / Сталіцай племя крывічоў / І **ўсмерціў** князя Рагвалода / Пад скрыжавальны звон мячоў? [1, с. 65].

Заклучэнне. У мове рамана Ніла Гілевіча «Родныя дзеці» найбольш распаўсюджанымі з’яўляюцца індывідуальна-аўтарскія неалагізмы-кампазіты, утвораныя слова- і асноваскладаннем, асноваскладаннем + нульсуфіксацыяй, асноваскладаннем + суфіксацыяй. Яны выконваюць некалькі функцый (мастацкую, кампрэсіўную, экспрэсіўную) і служаць адметнымі сродкамі паэтычнага адлюстравання акаляючага свету, сведчаць аб індывідуальным гусце аўтара.

Суфіксальныя і прэфіксальныя індывідуальна-аўтарскія неалагізмы адзначаюцца рэдка.

Спіс цытаваных крыніц

1. Гілевіч, Н. Родныя дзеці : раман у вершах : для ст. школ. узросту / Н. Гілевіч ; маст. У. Савіч. — Мінск : Маст. літ., 1995. — 182 с.
2. Земская, Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. — М. : Наука, 1992. — 221 с.
3. Манучарян, Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках / Р. С. Манучарян. — Ереван : Изд-во Ерев. ун-та, 1981. — 192 с.
4. Оганесян, А. Г. Оказиональные слова в поэзии С. Кирсанова: словообразовательно-стилистический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. Г. Оганесян ; Ин-т яз. АН СССР. — М., 1989. — 23 с.
5. Привалова, М. И. Сложные слова и их функции в художественных произведениях Салтыкова-Щедрина : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / М. И. Привалова. — Л., 1953. — 226 с.
6. Прыгодзіч, М. Р. Словакладанне ў беларускай мове / М. Р. Прыгодзіч. — Мінск : БДУ, 2000. — 227 с.

УДК 82.09

В. О. Грекович

Учреждение образования «Военная академия Республики Беларусь», Минск

ТЕМА ЛЮБВИ В ТВОРЧЕСТВЕ Э. М. РЕМАРКА

Всякая любовь хочет быть вечной.
В этом и состоит ее вечная мука.

Введение. Эрих Мария Ремарк — видный немецкий писатель XX века, который не только принес в литературу понятие «потерянное поколение», но и прославился мелодичностью и парадоксальностью своих произведений о войне и любви. Судьба писателя складывалась непросто, но именно благодаря этим трудностям весь мир увидел величайшие произведения Э. М. Ремарка.

Основная часть. Основные темы произведений писателя — это любовь и война. Любовь в его романах — страстная, всепоглощающая и пронизывающая жизнь целиком. Война — страшная, ломающая волю, веру и судьбу человека. Он писал о потерянном поколении, которому нет места среди людей, не переживших ужасы войны. Будучи еще совсем молодым, Э. М. Ремарк был отправлен на фронт, где столкнулся с абсолютной жестокостью. Его рукописи сжигали нацисты, а его любовь всегда была отчаянной и захватывающей. Каждый образ и персонаж в книгах писателя был не просто выдумкой, каждые эмоции и чувства были не просто плодом воображения, это были реальные люди и действительные события, которые Ремарку удавалось видеть. Его книги пронизаны легким шармом любви, которая живет, несмотря на то, что творится за окном, несмотря на то, что за этим окном — война.